

1991. – 77 с. 6. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Прийнята позачерговою сьомою сесією Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання 7 жовт. 1977 р. – К.: 1977. – 60 с. 7. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: Зі змінами і доповненнями, внесеними Законом Української РСР від 27 жовт. 1989 р. на десятій сесії Верх. Ради Української РСР одинадцятого скликання. –К.: 1989. – 61 с. 8. Літопис Голготи України: Т.2: Репресована церква. – Дрогобич: 1994. – 528 с. 9. Львівський собор 1946 // Довідник з історії України. Том 2: К. Бондаренко, В. Гордієнко, Я. Грицак та ін. За ред. І.Підкови та Р.Шуста. – К.: 1995. – с. 183-184. 10. Мишанич О. Митрополит Йосиф Сліпий перед “судом” КГБ (за архівними матеріалами). – К., 1993. – 80 с. 11. Панас К. Історія Української Церкви. – Львів: 1992. – 160 с. 12. Центральний державний архів вищих органів влади України. 13. Центральний державний архів громадських об'єднань України.

М.А. Крушельницький

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

© Крушельницький М.А., 2001

Розглянуто проблеми розвитку військової гуманітарної освіти в Україні.

This article contain the brief review of a problem of a military education in Ukraine.

Успішне будівництво Українських Збройних Сил на основі колишнього військового угруповання СРСР було можливе лише за умови динамічного проведення реформи системи військової освіти. На території України були здебільшого всі елементи системи підготовки військових фахівців, що склалися у Збройних Силах колишнього СРСР, а це 34 військові навчальні заклади, включаючи 2 військові академії, 30 вищих і 2 середніх військових училища, 74 військові кафедри вищих навчальних закладів, 204 навчальних організацій Товариства сприяння обороні України (ТСОУ), 75 навчальних центрів, частин та підрозділів. Загальна чисельність особового складу у системі військової освіти становила близько 200 тисяч чоловік. Підготовка велася майже з усіх військово-облікових спеціальностей, за винятком фахівців тилу, медичної та хімічної служби і деяких інших, які раніше готувалися за межами України. Щорічно вищі навчальні заклади випускали близько 12 тисяч офіцерів кадру, більше 25 тисяч офіцерського складу запасу, приблизно 4 тисячі іноземних військових фахівців для 25 держав [1].

Наявність 34 навчальних закладів значно перевищувало потребу Збройних Сил України (ЗС України) у військових фахівцях, вимагала значних фінансових витрат [2]. Так, на їх утримання витрачалось біля 3 мільярдів карбованців на рік у цінах на 1 січня 1991 р., не рахуючи витрат на постачання їм зброї, військової техніки, розвиток навчально-матеріальної бази.

Разом з тим, навчально-матеріальна база військових навчальних закладів в Україні, які мали значний науково-педагогічний потенціал (у військових навчальних закладах працювало 97 відсотків від усієї кількості військових вчених), система підготовки науково-педагогічних кадрів, яка включала в себе 5 докторантур і 13 ад'юнктур, дозволяла здійснити трансформацію системи військової освіти та вивести її на рівень сучасних вимог [3].

У 1992 р. комісією МО України було розроблено концепцію реформи системи військової освіти, яку передбачалося інтегрувати з загальнодержавною системою освіти. Концепція була розглянута і схвалена комісіями Верховної Ради України з питань оборони і національної безпеки та з питань освіти і науки, узгоджена з Міністерством освіти України, іншими міністерствами та відомствами і запропонована до реалізації. Реформа системи військової освіти мала на меті створення сучасної, саморозвиваємої, науково обґрунтованої, дидактично цілісної підсистеми державної освіти, яка дозволила вести безперервну багаторівневу ефективну підготовку висококваліфікованих фахівців для ЗС України як у мирний, так і у воєнний час. У результаті реформи передбачалось досягнути світового рівня підготовки військових фахівців, який забезпечив би потреби ЗС України та відповідні умови для вирішення питань соціального захисту військовослужбовців. Виходячи з цього, Рада оборони України 4 червня 1992 р. затвердила одноступеневу систему управління військовою освітою в Україні, схвалила концепцію реформування системи військової освіти та прийняла рішення про її проведення у 1992-1996 роках.

На той час в Україні також було декілька військових навчальних закладів, які готували фахівців для відповідної політичної роботи з військовослужбовцями у Збройних Силах колишнього Союзу. Це Донецьке вище військове училище інженерних військ та військ зв'язку імені генерала армії О.О. Єпішева, Київське вище військове морське училище, Львівське вище військове ордену Червоної Зірки училище та Сімферопольське вище військове будівельне училище. Згідно з розробленою реформою системи військової освіти в цих училищах продовжувалося навчання курсантів, які були зараховані до 1991 р. включно, але починаючи з 1992 р., а в Сімферопольському з 1993 р., в них припинявся набір курсантів та ці училища ліквідовувалися. На базі Сімферопольського і Донецького училищ передбачалося створити військові ліцеї, де планувалось розпочати навчання відповідно з 1 вересня 1993 і 1994 років.

Завдання розбудови Збройних сил країни та вимоги часу поставили питання про створення нової, науково обґрунтованої концепції військової освіти і нової системи навчання, орієнтованої на підготовку відповідних висококваліфікованих спеціалістів. Удосконалення цієї системи також вимагало створення такого вищого навчального закладу, який би взяв на себе весь тягар підготовки необхідних офіцерів та офіцерських педагогічних кадрів нового типу та нового рівня, котрих так бракувало на той час в Українському війську і які б працювали в армійських структурах не за старими канонами та технологіями в процесі навчально-виховної діяльності. З цією метою згідно з постановою Кабінету Міністрів України та наказом МО України N 133 від 25 липня 1992 р. на базі ліквідованого Київського вищого зенітного ракетного інженерного ордену Леніна Червонопрапорного училища імені С.М. Кірова планувалося створити Київський військовий гуманітарний інститут, аналогів якому не було не тільки в Україні, а й в усіх країнах колишнього Радянського Союзу [4].

Для розробки концепції підготовки офіцерів-фахівців відповідних структур виховної ланки, а також напрацювання пропозицій щодо гуманітаризації всієї системи підготовки кадрів було сформовано групу, яку очолив кандидат філософських наук, доцент С.П. Пузько. На громадських засадах, іноді навіть проти бажання своїх керівників, працювали в групі одноступені С.П. Пузька – полковники А.М. Зельницький, В.В. Рябіко, В.О. Чесноков, підполковник М.В. Жиленко. Головне завдання цієї групи полягало в тому, щоби правильно спрогнозувати, визначити зміст освіти у вищому військовому гуманітарному вузі, її зв'язок з програмами навчальних цивільних закладів, а також забезпечити її

відповідність вимогам часу. Ініціатори реформи системи підготовки офіцерів-фахівців тоді ще соціально-психологічної служби виходили з того, що офіцерські кадри, які раніше навчалися у військово-політичній академії СРСР, готувалися для роботи з масами людей. Але така підготовка не відповідала тогочасним завданням, особливо в умовах будівництва ЗС України, адже армія становила не суцільну масу безликих виконавців, а конкретних людей зі своїми проблемами, недоліками та перевагами, з якими, в основному персонально з кожною людиною, повинен був працювати офіцер-виховник. Крім того, в процесі реформи ставилось завдання об'єднати науку і практику. Тобто тільки працювати з людьми було замало, необхідно, щоб офіцер вмів створити технології управління соціальними процесами, що дозволило вийти на єдині вимоги, визначити конкретно хто, на якому етапі і за що повинен відповідати. Згідно з наказом МО України також було створено організаційну групу інституту, до складу якої ввійшли ентузіасти-новатори, серед яких були полковники С.П. Пузько, А.М. Зельницький, П.С. Прибудько, Р.Р. Гадза, В.П. Дружін, капітан І-го рангу А.Г. Моключенко та інші. У результаті тривалої і копіткої роботи було розроблено концепцію інституту, його структуру, визначено кількість факультетів і кафедр, їх розміщення, назву та призначення, сформовано штат викладачів з врахуванням їх наукового потенціалу та методичної майстерності [5].

Концепція інституту як спеціалізованого ВЗО пройшла неодноразове рецензування і експертизу в управлінні військової освіти і соціально-психологічному управлінні МО України та була схвалена комісією з реформування військової освіти. Більше того, було також отримано позитивні відгуки на концепцію інституту з науково-дослідного інституту психології Міністерства освіти та Національного інституту стратегічних досліджень. Згідно з цією концепцією в інституті планувалось функціонування трьох факультетів: військово-педагогічного з терміном навчання 1 рік, соціально-психологічного, де слухачам необхідно було засвоювати програму протягом двох років та факультету підвищення кваліфікації з терміном навчання 3 місяці. Передбачалося готувати фахівців за спеціальностями психологів, соціальних психологів, соціологів, народознавців та військових педагогів.

Наявна навчально-матеріальна база ліквідованого зенітного ракетного училища, яка складалася з двох навчальних корпусів, в яких розміщувалися 103 класи для навчальних груп, 34 лабораторії, 7 лекційних аудиторій, 58 класів загального призначення та 4 спеціалізовані, дозволяла повністю розмістити усі структури інституту та розпочати повноцінний навчальний процес [6].

У ході організаційних заходів робоча група також розробляла навчальні програми, розклади занять, тематичні плани та іншу документацію на основі напрацьованих кваліфікаційних характеристик випускників гуманітарних інститутів з усіх спеціальностей, які пройшли апробацію на кафедрах гуманітарних дисциплін шести військових вузів, у відповідних відділах управління військової освіти та соціально-психологічного управління МО України. В ході цієї роботи групі доводилося долати різні перешкоди відносно гуманітаризації навчальної програми. Складність полягала у тому, що раніше, до відміни 6-ї статті Конституції СРСР у гуманітарній галузі все визначалося "політикою партії", а справжній гуманний соціально-психологічний підхід до особистості був майже відсутній. Водночас суспільні науки були наповнені марксистсько-ленінськими догмами, відірваними від реального життя, тому військова освіта не давала правильного розуміння міжнародних відносин, основ світового права, світової культури та була до того ж відірвана від української мови та літератури. Отже, зі всього великого кола гуманітарних наук військова освіта

використовувала лише їх частину, значною мірою перекручену, з недомовками та приховуванням історичної правди. Тому необхідно було включити у програму інституту гуманітарні науки, насамперед українську культуру, право, історію народу, держави та армії. Значно легше вирішувалася проблема перебудови викладення філософії та економічної теорії, програми яких були переглянуті та частково змінені. Для оновлення навчальних посібників та наукових видань в області гуманітарних питань було здійснено домовленість з Міністерством освіти, Академією наук України, науково-дослідними установами про позачергове забезпечення ними військового інституту. При комплектуванні штатів інституту передбачалась тісна взаємодія з цивільними вузами, тому понад 80 відсотків викладацького складу становили цивільні фахівці з історії України та її війська, психології та соціології, педагогіки, української мови і культури, котрих серед військових кадрових вчених не було зовсім або було обмаль [7].

Відповідно до концепції на першому етапі планувалося приймати на навчання до інституту без вступних іспитів методом профвідбору не тільки офіцерів з первинних посад структур соціально-психологічної служби, але й офіцерів з командних, технічних посад, які проявили здібність до виховної роботи. При цьому формування навчальних груп пропонувалось здійснювати згідно з видами Збройних сил для підготовки спеціалістів для роботи в специфічних умовах. У перспективі планувалось також проводити профвідбір серед курсантів останніх курсів військових вузів, котрі мають здібність для служби в соціально-психологічній сфері. Такий порядок прийому до інституту передбачав максимальне виключення помилок при наборі слухачів, досягнення такого стану, щоби до вузу приходили люди за покликом, з певним багажем військових знань та навичками виховної роботи.

Згідно з наказом МО України "Про реформування системи військової освіти в Україні" N 133 від 25 липня 1992р. передбачалось створити у структурах нових військових навчальних закладів відповідні наукові центри, котрі укомплектовувалися науковцями вищої кваліфікації. Зокрема при Київському військовому гуманітарному інституті – науковий центр гуманітарних проблем, а на базі 10 Центральних офіцерських курсів – науково-дослідний і методичний центр соціально-психологічної служби ЗС України.

Після запланованої ліквідації в Україні мережі вищих військових навчальних закладів, де готувалися офіцери для роботи з особовим складом Радянської Армії, втрачався великий напрям військової підготовки фахівців для цієї роботи, особливо в первинних ланках, котрих з часом у війська стало недостатньо. В подальшому ця проблема не була повністю вирішена і залишилась актуальною до сьогоднішнього часу.

Дещо покращено такий стан в 1993 р., коли було прийнято рішення про підготовку деяких офіцерів гуманітарної спрямованості у відділенні військової підготовки Державного університету "Львівська політехніка", основу якого становило Львівське вище військово-училище [8]. Нині це вже Львівський військовий інститут ім. Гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті "Львівська політехніка". Тоді, у 1993р., у Львові вперше в Україні виник принципово новий за своєю організацією та статусом вищий навчальний заклад. В основу його структури був покладений поширений у багатьох країнах світу і визнаний як найоптимальніший і найбільш ефективний процес інтеграції військової і цивільної освіти. Унікальний потужний військовий навчальний заклад утворився на базі колишнього політичного училища та чотирьох провідних вузів Львова. Перш за все Державного університету "Львівська політехніка", а також Львівського державного університету імені І.Франка (нині національних університетів), Львівського державного вищого музич-

ного інституту імені М. Лисенка, Львівського державного інституту фізичної культури. В ході реорганізації потрібно було не тільки не допустити втрати роками нагромадженого досвіду навчання і виховання майбутніх офіцерів, а й значно розширити його, поставити на службу військового закладу багатий науково-педагогічний потенціал м. Львова, розробити й ухвалити таку структуру, яка б повністю відповідала потребам ЗС України. В цьому значну підтримку надали командування Прикарпатського військового округу (нині Західне оперативне командування), Головного управління військової освіти МО, влада міста Львова та області. Не менш складною була проблема, пов'язана із збереженням старої навчально-технічної бази та її розширенням, приведенням у відповідність до вимог підготовки фахівців нових кваліфікацій. Адже раніше Львівське училище готувало для Збройних Сил лише культпросвітних працівників і журналістів. Тому під цим самим дахом було створено три факультети, які офіційно отримали назви перший, другий та третій, а традиційно стали іменуватися автомобільний, гуманітарний і загальновійськовий. Кожен факультет мав 5-6 кафедр. На гуманітарному факультеті готуються майбутні спеціалісти технічних засобів інформації та культурно-просвітницької роботи, диригування військовим оркестром, військової журналістики та міжнародної військової журналістики. Для підвищення наукового потенціалу викладацького складу з ініціативи керівництва військового інституту у "Львівській політехніці" було створено та затверджено Вищою атестаційною комісією (ВАК) України спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських дисертацій військових наук - військової історії та військової економіки. Всього з військовим інститутом станом на травень 1999 р. співпрацювало 9 докторів наук та 136 кандидатів наук (разом із залученими викладачами базових навчальних закладів) [9]. Але кількість підготовлених військовим інститутом фахівців для виховних структур первинної ланки дуже мала, тому й надалі не знімається проблема саме у спеціалістах виховної роботи, які би були кваліфіковано підготовлені та здійснювали відповідну роботу з особовим складом Збройних сил.

Після вирішення основних організаційних питань Київський військовий гуманітарний інститут як заклад нової формації 1 вересня 1994 р. прийняв перших своїх вихованців і розпочав навчально-виховний процес. Тоді в інституті працювало 4 академіки, 16 професорів і 60 кандидатів наук. Також продовжувалось формування одного із основних підрозділів інституту - наукового центру гуманітарних проблем. Пізніше в стінах інституту розпочала свою діяльність ад'юнктура, а ВАК надала інституту дозвіл на створення спеціалізованих рад для захисту наукових робіт та присвоєння наукових ступенів – кандидатів та докторів наук. У липні 1996 р. Військовий гуманітарний інститут здійснив перший плановий випуск слухачів оперативно-тактичної ланки. За перші два роки свого існування понад 200 офіцерів виховної роботи отримали високоякісну вищу освіту і з цими знаннями відбули у війська, а професорсько-викладацький склад вже нараховував 7 академіків, 20 професорів, 48 доцентів та 76 кандидатів наук [10].

Цьому активно сприяв науково-педагогічний потенціал м.Києва, тісний зв'язок інституту з Міністерством освіти України, з радою ректорів Київського вузівського центру, з академічними інститутами столиці та розуміння ними необхідності якісної підготовки військових вихователів нової генерації. Поряд з організаційно-штатними заходами щодо відпрацювання відповідних програм, перепідготовки необхідних фахівців з числа колишніх політпрацівників, добору і укомплектування посад науковцями та кадрами викладацького складу Військовий гуманітарний інститут долав різні перешкоди, які були пов'язані в першу чергу з частими переїздами та розміщенням слухачів. Адже з часу свого заснування

інститут змінив чотири місця розташування в різних районах м. Києва, що викликало відповідні проблеми в питаннях життєдіяльності підрозділів та навчально-виховного процесу військового закладу. А це все підтверджує поспішність і непродуманість організаційних заходів при проведенні реформи військової освіти, а також неоднозначне ставлення до служб виховання в системі силових структур держави з боку військових та цивільних посадових осіб протягом усіх років незалежності України та будівництва Збройних сил.

Також Державною програмою реформування та розвитку ЗС України на період до 2005 р. передбачається виконання комплексу заходів, спрямованих на удосконалення системи виховної роботи та морально-психологічного забезпечення життєдіяльності військ, розробку і впровадження в життя Цільової програми підтримки і розвитку культури у ЗС України в процесі подальшого визначення культурно-виховної та просвітницької роботи [11].

Отже, поряд з проблемами реформи та становлення військової гуманітарної освіти за цей час зроблено певний крок в справі підготовки нового покоління офіцерів-фахівців виховної роботи. Київський військовий гуманітарний інститут став структурним підрозділом національної Академії оборони України. Тут готуються висококваліфіковані військові психологи, соціологи, історики-народознавці, журналісти для структур органів виховної роботи. Крім цього, проводяться наукові дослідження з соціально-гуманітарних проблем у військовій сфері, тобто поєднується наука і практика виховної та науково-педагогічної діяльності. Значне місце у цій роботі також належить Львівському військовому інституту ім.гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка”. Разом з тим реформа військової освіти повністю не вирішила всі питання гуманітарного напрямку та залишила проблеми щодо розширеної і поглибленої підготовки фахівців саме первинної ланки структур виховної роботи ЗС України. Тому, маючи таку потужну навчально-матеріальну базу, наслідуючи військово-педагогічну спадщину Галичини і славні історичні традиції регіону, раціонально було б розширити підготовку вкрай необхідних фахівців виховної роботи саме первинної ланки у Львівському військовому інституті при Національному університеті “Львівська політехніка” та здійснювати їх навчання протягом 4-5 років. Це в свою чергу дало б можливість за цей час підготувати високовартісних спеціалістів, що зняло б у військах проблему комплектування офіцерськими кадрами такої важливої ділянки життєдіяльності Збройних сил, як виховна робота.

1. Наказ МО України № 133 від 25 липня 1992 р. “Про реформування системи військової освіти в Україні”. – К. 1992. 2. Хівренко К. Військова освіта потребує реформування // Урядовий кур’єр. – 1997. 19 квітня. 3. Голик М. Історія розвитку підготовки науково – педагогічних кадрів вищої військової школи України // Військово – науковий вісник. – випуск № 1. – Львів: 2000. – с.21. 4. Реформа воєнного образования. Где готовят офицеров // Армія України. – 1996. – 2 грудня. 5. Пузько С. Київський військовий гуманітарний інститут // Український історичний журнал. – 1994. – № 5 с. 157. 6. Воронков В. Кто станет слушателем гуманитарного института? // Народна Армія. – 1993. – 9 червня. 7. Пузько С. Названа праця. – с.158. 8. Катеринчук Б. Наш ВУЗ продовжує і примножує кращі традиції військової освіти // Армія України. – 1999. – 18 листопада. 9. Лавренюк А. Шістдесят весна військового інституту // Армія України. – 1999. – 20 травня. 10. Горішняк В. Завжди в житті ти будеш з нами, Гуманітарний інститут // Військо України. – 1996. – № 5 – 6. С.13. 11. Державна програма реформування та розвитку ЗС України на період до 2005 р. // Народна Армія. – 2000. – 13 жовтня.